

ŠKOLNÍ MANAGEMENT A VOLNÝ ČAS ŽÁKŮ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Robert Čapek

***Anotace:** V současné době je pro základní školy velmi důležité dobře se prezentovat před veřejností. Součástí vize základní školy a projektů jejího rozvoje by měl být i volný čas dětí. Škola má k dispozici zdroje, kterými může tento úkol naplnit – jak materiální, tak i lidské, ale přenechává je jiným subjektům. Dostupnost využití se tím pro jejich vlastní žáky snižuje. Současný stav není v mnoha směrech dobrý, školy by měly převzít za volný čas žáků část zodpovědnosti a dokázat své zaměstnance – učitele pro práci ve volném čase dětí motivovat. Jednou z mnoha otázek také je, zda pedagogické fakulty vůbec připravují budoucí učitele na tuto úlohu. Měly by, protože mnohá výzkumná zjištění ukazují, jak je volný čas dětí nevyužitý a „prázdný“. Existuje několik dobrých rad, kterými by se škola měla v otázkách volného času dětí řídit.*

Úvodní část tohoto příspěvku měla původně pojednávat o „bitvě o dítě“, která se někde v mírnější, jinde v ostřejší, v skryté i otevřené podobě odehrává mezi základními školami. Demografické chování naší společnosti způsobuje mimo jiné nízkou porodnost, děti ubývají a ubývat budou – ale ubývání škol je pomalý a bolestivý proces. Asi nikdo nechce být v kůži ředitele školy, který musí oznámit učitelskému sboru, že v příštím roce otevře o dvě třídy méně – a tedy dva učitelé musejí jít... Samozřejmě, na mnoha místech pouze odejdou přerušující důchodci, ale situace se bude jen zhoršovat.

Proto mezi sousedícími školami probíhá soupeření. Rozhodl jsem se nenazývat to „bitvou o dítě“, ale **konkurenční soutěží** základních škol. Zaměřím se na základní školy, i když soutěž o studenty mezi středními (zejména odbornými) školami existuje také a má mnohem existenčnější příchut’.

Škola by měla nabídnout svým klientům, dětem a rodičům, veřejnosti, určitou vizi. Například: „*Naše škola se stane místem, kam bude každé dítě rádo chodit, kde získá základní znalosti a kde se rodiče a jiní členové komunity budou moci zapojit do vzdělávacích programů vedoucích k rozvoji jejich dětí.*“ (Eger 2002, s.19) Vize o cílech školy, program jejího rozvoje, prezentace školy na veřejnosti, jejich úspěchů, kterých dosahuje v různých oblastech – to jsou legitimní prostředky soutěže. Součástí programů škol by měl být a musí být volný čas dětí. Škola, jako jeden z nejvýznamnějších výchovných činitelů, nemůže totiž resignovat na svou úlohu v aktivitách pro volný čas dětí. Školy by měly zprostředkovávat dětem a mládeži způsobnost, o které se hovoří jako o „**kompetenci jednání ve volném čase**“ (Kraus, B., Poláčková, V., 2001, s. 169). Tato příprava by mimo jiné měla také zahrnovat výchovu ke spontaneitě, zvědavosti, flexibilitě, kreativitě a sociabilitě. Škola je vhodným místem, kde by se do měly na výchově dětí v době mimo vyučování podílet i rodiče, instituce pro volný čas i další subjekty.

Domnívám se, že jsme svědky toho, že se velmi snižují možnosti volnočasových aktivit pro děti a mládež. Důvodů je mnoho, například: nedostatek vhodných prostorů, zvyšování nákladů na tyto aktivity a zhoršení finančních možností některých rodin. Škola má velký potenciál v naplnění volného času dětí, který ale není v mnohých případech využit. Když děti hovoří o důvodech, proč nenavštěvují kroužky, objevují se zejména :

- nechodí tam mnoho mých kamarádů	29%
- dojíždění	27%
- kroužky jsou moc drahé	21%
- ostýchám se	10%
- nevím o nich	5% a jiné.

(Šíroká, P., 2002)

U školních kroužků většina (když ne všechny) důvody odpadají. O to lepší důvod, proč se zamýšlet nad faktem, že velký počet škol nebere volný čas svých žáků vážně.

Škola má k dispozici zdroje, které ne vždy správně využívá. Školy jsou nuceny chovat se ekonomicky, pronajmou ale svá zařízení (tělocvičnu, hřiště, posilovnu) mimoškolním subjektům, než aby do tělocvičny pustily vlastní žáky. Jistě, někdy (ale rozhodně ne vždy) umožní pronajímání školních sportovišť účast některým dětem, například ve sportovních oddílech, ale v tomto případě jde o sport na výkonnostní úrovni. Pro čistě rekreační pohybovou činnost, bez talentového a výkonnostního výběru, bez účasti v organizaci a například nutnosti placení členských poplatků, jsou školní tělocvičny a haly vlastním žákům v odpoledních hodinách prakticky uzavřeny. Podobně počítačové nebo jazykové učebny bývají pronajímány jiným subjektům, přestože by jich škola měla umět lépe využít.

Využití lidského potenciálu škol závisí, jak jinak, opět na financích. Školy sice využívají své pedagogy jako vedoucí různých zájmových kroužků. Ve většině případů je ale neadekvátně finančně hodnotí (vyhýbám se zde slovu hanebně). *(Pro přehled- odměny se pohybují kolem 50 Kč/h, může to být 70, ale i 30 Kč. Platí zde různá omezení, například maximální počet 4 hodin za měsíc. Když se ale blíží konec kalendářního roku a peníze nezbývají, pracují učitelé zadarmo. Kolik času stojí příprava, cestování na soutěže a podobné záležitosti, spojené s vedením zájmové činnosti, z toho vedení většiny škol hlava nebolí).*

Zde narážíme na metodu řízení lidí pomocí „cukru a biče“, ovšem cukr jaksi mnohdy chybí. Pedagog kroužek vede jen proto, že musí, že mu to vedení školy určilo a on se bojí snížení svého osobní ohodnocení. Jeho práce vypadá podle toho. I ten, který se s nadšením vrhá do práce s dětmi, ve svém i jejich volném čase, se nakonec stává rukojmím své záliby, vnitřní motivace není podpořena motivací vnější, elán se ztrácí. Proč by se ale měl učitel starat a zajímat o volný čas žáků? Je to mimo jiné i příležitost lepšího poznání žáka, společné prožitky mimo čas vyučování mohou posílit a zlepšit vzájemné vztahy. Atraktivní činnost způsobí, že škola bude pro děti příjemnějším místem. Aktivní seberealizace ve volném čase se může stát protiváhou jejich podřízenosti v době školního vyučování. Vedení školy by mělo tento pozitivní proces podporovat.

Učitel by měl od vedení školy cítit, že:

- ho respektují pro jeho volnočasové aktivity s dětmi;
- uznávají důležitost jeho konání;
- zajímají se o jeho činnost;
- zveřejní jeho úspěchy, uslyší pochvalu (když k ní bude důvod);
- prostřednictvím této činnosti dochází k jeho personálnímu rozvoji;
- v určitých otázkách nese sám odpovědnost, rozhoduje a není zbytečně zatěžován byrokracií apod.;
- je dostatečně finančně, morálně i jinak odměňován.

Dokáží ovšem učitelé pracovat s dětmi ve volném čase, mimo pohodlný dosah bič známek a školního řádu? Přípravují se studenti pedagogických fakult i na tuto oblast své činnosti? Bohužel musíme konstatovat špatnou situaci. Změny učebních plánů zapůsobily

nepříznivě a řada fakult zrušila letní a zimní kurzy, kde si studenti sami na sobě mohli vedení volnočasové činnosti vyzkoušet. Vlajku nahoře drží některé výběrové přednášky, volitelné disciplíny, dobrovolné kurzy, převážně sportovně zaměřené.

Možnosti vzdělávání stávajících pedagogů se objevují v nabídkách školicích institucí, ale v mnoha případech nemají zájemci podporu vedení školy. Škola uvolní pedagoga s větší chutí na seminář nebo doškolovací kurz, který souvisí přímo s výukou nebo jeho aprobací.

Výzkum, který byl prováděn v okrese Havlíčkův Brod (Hájková, M., 2002) ukázal, že samotní učitelé chápou oblast volnočasové práce jako součást své profese a považují se většinou za připravené k této činnosti. Výzkum v tomto okrese nepotvrdil skutečnost, že volnému času děti se převážně věnují učitelé s menší praxí (tj. mladší). Pokud se tedy učitelé cítí dobře připraveni na vedení zájmových činností, kolik času jí vlastně věnují?

Podle profesiogramu (časovém snímku pracovních činností, zaznamenávaných učitelem v průběhu jednoho týdne) je to 1,7%. Proti dalším položkám, *(jako je například služba ve škole (11,3%), vyřizování učitelské agendy (3,4%) nebo poradám (2,2%)*, je to číslo zarážející. (Blížkovský, B., Kučerová, S., Kurelová, M., a kol., 2000)

Řečeno jinak, učitel výrazně přes 1000 minut učí a pouhých 46 minut vede mimoškolní zájmovou činnost. Tak hrubý nepoměr nepotřebuje zřejmě další komentář.

S tématem souvisí i další výzkum, jehož část si dovolím citovat. Návštěva kroužků je nejvíce využívána dětmi v malém městě (centru okresu), výrazně méně pak na vesnici a nejméně ve velkém městě (centru regionu). Menší využívání organizované zájmové činnosti vesnickými dětmi je pravděpodobně způsobeno omezenými možnostmi dojíždění. *(Pro zajímavost: co tedy dělají děti ve velkých městech? Většinou sedí u televize, videa nebo počítače, dívky navíc čtou knihy a časopisy)*. Přitom, když je řeč o volném čase dětí, nejde o nějaké zanedbatelné minuty. U dětí z vesnic a malých měst jsou to téměř 4 hodiny denně, ve velkých městech o něco méně. (Široká, P., 2002) Podobné údaje získal i výzkum, který se zaměřil i na rozdíl mezi volným časem pro sebe, který je zcela svobodně využit dítětem podle jeho uvážení a volným časem řízeným, kterým výzkumníci mysleli kroužky, družinu, sportovní oddíly apod.

Děti během pracovního týdne mají přes 23 hodin volného času pro sebe a pouze 3 hodiny řízeného volného času. O víkendu je to 46 hodin volného času pro sebe a málo přes 3 hodiny řízeného volného času. Tyto údaje jsou téměř stejné pro děti prvního a druhého stupně základní školy. (Brzková, M., 2002).

Rodiče se přitom svým dětem věnují v převážné většině případů nejvýše dvě hodiny denně nebo ještě méně.

Je očividné, že škola musí převzít díl odpovědnosti za volný čas dětí. Musí se jednat o promyšlené manažerské (a nebojím se slova strategické) rozhodnutí vedení školy, které také zabezpečí podmínky pro takovou činnost.

1. Školy by měly nabídnout širokou paletu činnosti kroužků. Nespokojit se pouze s obligátním kroužkem konverzace v cizím jazyce (který se někdy mění na doučování) a jedním sportovním kroužkem. Kroužky by měly zábavnou formou rozvíjet všechny druhy činnosti, které se ve škole provádějí, od technických po estetické. Každá škola by měla mít svůj pěvecký sbor, svoji hudební skupinu atd.

2. Jmenovitě zvláštní a speciální školy by měly nabízet pestrou činnost, protože žáci těchto škol daleko méně využívají mimoškolní zájmové kroužky v jiných institucích.

<i>(děti ze základních škol</i>	- kroužky ve škole	68%
	- mimo školu	85%
<i>děti ze zvláštních škol</i>	- kroužky ve škole	87%
	- kroužky mimo školu	31%

(Brzková, M., 2002)
3. Školy by měly, pokud je to jen trochu možné, založit a řídit školní kluby. V nich by měla mít prostor i neorganizovaná činnost, klub by stal místem pro setkávání dětí bez důrazu na evidovanou docházku. Součástí klubu by mohly být nejen počítače s internetovým připojením, ale i školní mediální knihovna.
4. Školní hřiště by měla být přístupně dětem i v době po vyučování, dozor z řad pedagogů (nebo studentů VŠ) půjčuje sportovní náčiní, organizuje a dohlíží na činnost.
5. Školy by měly být živé místní instituce, které se nezamykají jako pevnost půl hodiny po zvonění poslední vyučovací hodiny.
6. Školy, nebo v nejhorším případě alespoň školní hřiště, by se neměly uzavírat dětem během školních prázdnin, zejména letních.
7. Učitelům by nemělo vadit věnovat se mimoškolní činnosti dětí, protože je zábavnější jak pro děti, tak i pro ně a budou za ni přijatelně odměňováni. Protože se tomu věnují s chutí, zvětšuje se jejich prestiž u dětí, zlepšují se vzájemné vztahy a daleko lépe se jim učí ve vyučovacích hodinách.
8. Děti, pro které se škola stane místem zábavy a příjemně a užitečně stráveného času, se do školy budou daleko více těšit. I těm studijně slabším se alespoň něco podaří,lepší se jejich sebehodnocení a stanou se lepšími žáky. S dovednostmi posílenými činnostmi v kroužcích budou úspěšné v různých soutěžích i v dalším studiu. Někteří začnou tušit, které činnosti se chtějí věnovat v budoucnu a jak zaměřit své studijní a později profesní zaměření.
9. Škola, která se žákům věnuje i mimo dobu vyučování, získá dobré jméno u veřejnosti. Do jejích dveří se při zápisu nahnou davy budoucích prvňáčků a vedení školy již nemusí dávat výpovědi pro nedostatek dětí žádnému učiteli. Když už někoho propustí, potom jen takového pedagoga, který se nevěnuje mimoškolním aktivitám dětí.

Literatura:

- BLÍŽKOVSKÝ, B., KUČEROVÁ, S., KURELOVÁ, M.a kol. *Středoevropský učitel na prahu učící se společnosti 21. století*. Brno: Konvoj 2000.
- BRZKOVÁ, M. *Porovnání trávení volného času u žáků II.stupně základních a zvláštních škol*. UHK, Pdf ÚSS 2002, Diplomová práce.
- ČAPEK, R. *Učitelé základní školy a volný čas dětí*. Příspěvek na konferenci Cesty demokracie vo výchove a vzdelavani, Bratislava: 2002.
- HÁJKOVÁ, M. *Připravenost učitelů k práci se žáky ve volném čase se zaměřením na okres Havlíčkův Brod*. UHK, Pdf ÚSS 2002. Bakalářská práce.
- EGER, L. *Strategie rozvoje školy*. Plzeň: Cechtuma 2002.
- GOLD, A. *Řízení současné školy*. Žďár nad Sázavou: Fakta 1998.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk – prostředí – výchova*. Brno: Paido 2001.
- SVĚTLÍK, J. *Marketing školy*. Zlín: Ekka 1996.
- ŠIROKÁ, P. *Vliv prostředí na trávení volného času dětí 2. stupně ZŠ*. UHK, Pdf ÚSS 2002 Bakalářská práce.

Mgr. Robert Čapek
Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie
robert.capek@uhk.cz
tel.: +420 495 061363